

АРХІТЕКТУРА (лат. architectura, від грец. ἀρχιτέκτων — головний будівничий) — зодчество, мистецтво зводити будівлі відповідно до вимог міцності, краси й доцільності; у ширшому значенні — частина матеріальної культури (самі споруди), сфера матеріального виробництва. Водночас А. — вид мистецтва, що входить до сфери духов. культури, естетично формує просторове середовище людини, виражає певні сусп. та естет. ідеали й потреби. Частиною А. стало містобудування, що забезпечує архіт. організацію поселень, регулювання житл. і пром. забудови території, ефективне функціонування комунікацій тощо. Упродовж тисячоліть укр. народ руками своїх талановитих зодчих створював високорозвинену, технічно досконалу й національно своєрідну А. Наприкінці 19 і в 20 ст., попри значні ускладнення суспільно-політ. характеру, створ. й художньо осмислено в контексті світ. розвитку культури, мистецтва і буд. техніки нові об'ємно-планувал. рішення незнаних досі типів споруд і новіт. конструктив. систем. Негативно вплинули на розвиток А. наслідки двох світ. війн із мас. руйнуванням матеріального середовища; сусп. катаклізми, викликані перемогою більшовизму, — примусова колективізація с. господарства, депортація населення, голодомори й непосильна індустріалізація, репресії, паплюження і нищення віками сформ. істор. середовища, протиприродна зміна смаків та уподобань відповідно до жорстких ідеол. настанов тоталітар. режиму СРСР.

Архітектура України кін. 19 — поч. 20 ст. Укр. архітектура цього часу відобразила особливості сусп. розвитку на шляху становлення капіталіст. системи. На зміну класицизму поч. 19 ст. приходить метод історизму, відроджуються європ. та нац. архіт. традиції (неоготика, неоренесанс, необароко, рос. стиль, укр. стиль, неокласицизм). Розвиваються буд. наука й техніка, використовуються нові матеріали й конструкції (метал, цемент, залізобетон, скло, кераміка), архітектура стає розкутішою, вільнішою. З'являються нові, не знані досі типи споруд: багатопверхові житл. будинки із секцій. плануванням, залізничні вокзали, криті ринки, банки, біржі, торг. пасажі, спортзали тощо. Поряд із держ. і культовим будівництвом зростає кількість пром., транспорт., торг. споруд, житл. будинків, які мали нові архіт. форми: залізничні вокзали (Одеса, 1879–83, арх. В. Шретер; Харків, 1896–1901, арх. Ю. Цауне; обидва не збереглися), криті ринки (Одеса, 1896, арх. А. Тодоров; Бессарабський у Києві, 1910–12, арх. Ю. Гай і М. Бобрисов), пасажі (Одеса, 1898–99, арх. Л. Влодек; Київ, 1913, арх. П. Андреев), біржі (Нова біржа в Одесі, 1894–99, арх. О. Бернардацці). Наприкінці

19 ст. з'явилися великопрольотні метал. мости (залізнич. міст завдовжки бл. 1,5 км через Дніпро в пд. частині Києва, 1870, інж. О. Струве; не зберігся), ажурні метал. вежі, маяки. Важл. компонентом архітектури стали видовищні споруди, розраховані на мас. глядача (цирк П. Крутикова у Києві на 2 тис. місць, 1903, арх. Е. Брадтман, не зберігся; панорама «Оборона Севастополя 1854–55 рр.» у Севастополі, 1902–05, арх. В. Фельдман, інж. О. Енберґ, художник Ф. Рубо), будівлі громад. призначення — Лук'янівський (1903, арх. М. Артинов) і Троїцький (1901–02, арх. Г. Антоновський) нар. доми (обидва — у Києві); будинок Укр. муз. товариства у Львові (1914–16, арх. О. Лушпинський, І. Левинський, розписи художника М. Сосенка, горельєфні портрети Т. Шевченка і М. Лисенка — скульптор Г. Кузневич). Залізобетонні та метал. каркаси, перекриття, куполи, тришарнірки арки зумовили впровадження нових форм інтер'єрів багатьох типів громад. і пром. споруд. Нові риси архітектури громад. і житл. будинків — бетонні та керам. оздоблення фасадів, майолік. прикраси, чавунне литво й ковані ґрати вікон, балконів. Збільшилася кількість цегляних будинків з особл. декором (т. зв. цегляний стиль).

Архітектори Сх. та Зх. України здобували вищу освіту у Відні, Берліні, Парижі, С.-Петербурзі. Від кін. 19 — поч. 20 ст. вищу буд. та середню архіт. освіту започатковано у Львові, Києві, Харкові, Одесі. Тривала підготовка архітекторів у приват. майстернях провід. зодчих. Від 1897 вперше на теренах України дипломов. архітекторів почала готувати Львів. політехніка. У контакті з навч. закладами і творчими організаціями в Україні діяли архіт. товариства та гуртки (Київ, Одеса, Харків). Творчі об'єднання впливали на розвиток мист. практики. Питання архітектури висвітлювалися на сторінках місц. період. видань. Створено Укр. худож.-архіт. відділення заг.-рос. Харків. літ.-худож. гуртка (1912), яке вело роботу з організації виставок, архіт. конкурсів, вивчення й використання нар. традицій. Аналог. роль щодо укр. архітектури відігравало «Товариство для розвою руської штуки» у Львові (1898). Усе це сприяло зростанню майстерності укр. архітекторів, сусп. визнанню їхньої творчості. Звання академіків архітектури здобули укр. зодчі **О. Бекетов**, **В. Ніколаєв**, **В. Сичугов**, **М. Толвинський**. Широке визнання мала творчість архітекторів одеської (**О. Бернардацці**, **Ю. Дмитренко**, **Л. Влодек**), київської (**О. Беретті**, **П. Альошин**, **О. Кобелєв**, **В. Городецький**), харківської (**Б. Михаловський**, **О. Бекетов**, **В. Кричевський**), катеринославської (**Д. Скоробогатов**, **О. Красносельський**) шкіл. У Галичині працювали **З. Горголевський**, **В. Садловський**, **І. Левинський**, **А. Захарієвич**, **І. Багенський**, **Р. Філінський**,

О. Лушпинський та ін.; на Буковині — Й. Главка; Закарпатті — А. Крупка, Й. Ковач, Є. Вальц, Ю. Михалко та ін.

Певних успіхів досягнуто в інж. устаткуванні міст, що сприяло поліпшенню сан. умов і впорядкування, особливо у великих містах, де наприкінці 19 ст. споруджували водогони, каналізацію, впроваджували газове, а згодом і електр. освітлення вулиць, центр. опалення в будинках. Розвиток міськ. транспорту (трамвая), який сполучив центри з околицями, сприяв утворенню транспорт. магістралей та площ. Збільшилася кількість великих (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав (нині Дніпропетровськ) — із насел. понад 200–500 тис. жит.), середніх (Львів, Миколаїв, Житомир, Сімферополь — 100–200 тис. жит.) міст. Біля великих заводів і шахт часто виникали с-ща, які згодом перетворювалися на міста, — Юзівка (нині Донецьк), Кам'янське (нині Дніпродзержинськ) та ін. Поступово вдосконалювалося планування, забудова та впорядкування центрів великих міст, де зводили багатоповерх. житл. будинки (до 5–6 поверхів), архіт. ансамблі, громад. споруди та монументи, створювали і обладнували парки та сквери, які й досі домінують в істор. центрах багатьох міст України. Серед кращих міських ансамблів — Софійський майдан у Києві, майдан Адама Міцкевича у Львові. Нових рис набула забудова Дерибасівської і Пушкінської вулиць в Одесі, Хрещатика, Володимирської та Миколаївської (нині вул. арх. В. Городецького) в Києві, Катерининського проспекту в Катеринославі (нині проспект К. Маркса в Дніпропетровську), Сумської та Пушкінської вулиць у Харкові. Створ. чимало парків у Києві (Купецький, нині Хрещатий, 1882; Пушкінський, 1901; парк Політех. інституту, поч. 20 ст.), Міський парк у Харкові (1907), Стрийський у Львові (1887–1910), у Криму — екзот. ландшафтні парки: Алупкинський, Лівадійський, Харакський та ін. Споруджено палац. комплекси (Лівадійський палац.-парк. комплекс). Для забудови міст характерні різностильність і зумовлене приват. власністю на землю утворення подвір'їв-колодязів, позбавлених інсоляції. Між забудовою й облаштуванням великих міст і робітн. с-щ, центру міст та околиць збільшувалися контрасти, зумовлені соц. розшаруванням у суспільстві. У великих і малих містах з'явилися «парадні» вулиці, забудовані особняками, архітектура яких відзначалася оригінальністю, а інтер'єри — високою якістю декор. оздоблення (розписами, декор. скульптурою, худож. литвом, різьбленням на дереві).

Арх-рі кін. 19 — поч. 20 ст. притаманні різні стиліст. напрями, що об'єднуються однією назвою — історизм (неоготика, неоромантизм, неоренесанс, необароко). Неоготику представляють Микол. костел (1899–1909, арх. С. Воловський, В. Городецький), лікарня невідклад. допомоги на вул. Рейтарській, № 22 (1913, арх. Й. Зекцер, Д. Торов) — у Києві; костел св. Єлизавети (1903–07, арх. Т. Таловський) — у Львові. У формах

неоренесансу споруджено театр опери і балету (1899–1901, арх. В. Шретер), будинок земства (1913, арх. В. Щуко; нині адм. споруда) та будинок Маріїн. общини Червоного Хреста (1913, арх. В. Риков) у Києві; будинок міської думи в Катеринославі (1900–01, арх. Д. Скоробогатов); міський театр у Львові (1897–1900, арх. З. Горголевський); Комерц. училище в Харкові (1888–91, арх. О. Бекетов; нині Юрид. академія); будинок суд. установ в Одесі (1895, арх. М. Толвинський) та ін. У неоромант. стилі зведено перші корпуси Київ. політех. інституту (1901, арх. І. Кітнер).

Характер офіц. напряму архітектури кін. 19 — поч. 20 ст. у підросійській Україні, особливо в культовому зодчестві, визначався т. зв. рос. стилем, який мав уособлювати держ. принцип «православ'я, самодержавства і народності». Творці стилю — арх. В. Стасов і К. Тон. На їхніх спорудах позначилися впливи візант. та давньоукр. архітектури. Серед зразків цього стилю в Україні — церква-мавзолей М. Пирогова у Вінниці (1880, арх. В. Сичугов), Благовіщенський собор у Харкові (1888–1901, арх. М. Ловцов), трапезна церква Києво-Печерської лаври (1893–95, арх. В. Ніколаєв) і численні житл. будинки в Києві, споруджені за проектами В. Ніколаєва, О. Кобелева, М. Артинова, Є. Ермакова та ін.

В Україні від серед. 19 ст. почалися пошуки неоукр. стилю. Про це свідчать т. зв. панські будинки — будинок Г. Галагана в с. Лебединці (нині Срібнян. р-ну Черніг. обл.) і будинки О. Рахманової в с. Вейсбахівка (1878, 1886, арх. О. Ягн; нині с. Білорічиця Прилуц. р-ну Черніг. обл.). Тут традиції нар. архітектури використано у формах даху, вікон, ґанків, у декорі. На зх.-укр. землях яскравим зразком такого стилю є резиденція митрополита Буковини в Чернівцях (1864–82, арх. Й. Главка; нині університет), у якому візант. й готичні мотиви доповнено декор. прийомами нар. архітектури Буковини. На поч. 20 ст. пошуки нац. стилю зумовили усталення трьох творчих напрямів. Перший — власне неоукр. стиль (за ін. джерелами — укр. стиль, або укр. модерн). Його представники вивчали нар. арх-ру, етнографію, систематизували й видавали зібрані матеріали, експонували їх на спец. виставках, виступали в пресі зі статтями й наук. розвідками. У неоукр. стилі розрізняють дві регіон. школи — харків. та львівську. До першої належить творчість арх. В. Кричевського, [К. Жукова](#), [В. Троценка](#), [С. Тимошенка](#), [Є. Сердюка](#), художників [С. Васильківського](#), [О. Сластіона](#) та ін. Ця школа орієнтувалася на слобожан. арх-ру. Для неї характерна наявність певної теор. платформи і сталих рис — споруди мають оригін. композиції, високі чотири-схилі дахи, вежі, ґанки, цегл. орнаменти на фасадах, майолік. деталі, декор. розпис, дерев. різьблення. Серед кращих творів — будинки Полтав. земства (1903–08, арх. В. Кричевський), худож. училища в Харкові (1914, арх. К. Жуков), сільс. шкіл у Канів. (нині Черкас. обл.) та Лохвиц. (Полтав. обл.) повітах (1909–13, художник О.

Сластіон), міського училища ім. М. Грушевського у Києві (1910, арх. В. Кричевський, Е. Брадтман, вул. Кирилівська, № 164). Львів. школа формувалася на базі архіт. майстерні І. Левинського, у якій працювали *О. Лушпинський, Л. Левинський, Т. Обмінський, Є. Червинський*. Вони вивчали й застосовували прийоми та мотиви нар. архітектури Прикарпаття, використовували майолік. вироби за нар. взірцями. Ідейною платформою цього напрямку були теор. погляди Товариства для розвитку руської штуки, Товариства укр. літ. науки і штуки у Львові, які об'єднували діячів літ-ри і мистецтва, зокрема й архітекторів. Для школи характерні складні асоціації, пов'язані з впливом модерну, нар. творчості гуцулів, т. зв. закопанського стилю, давньоукр. і барокових елементів, що відображали істор. та етногр. особливості регіону. Серед зразків львів. школи — будинок товариства «Дністер» (1905), Вищий муз. інститут ім. М. Лисенка (1915, обидва — арх. І. Левинський) у Львові, житл. будинки і нар. доми у Львові, Чернівцях, Дрогобичі, Кам'янці-Бузькій та ін. містах. До цього напрямку входить необароко — спирався на взірці укр. архітектури 17 — серед. 18 ст. Серед пам'яток — житл. будинок на Софійському майдані в Києві (1914, арх. П. Альошин; не зберігся), Георгіїв. церква на козац. могилах під Берестечком, нині Волин. обл. (1912, арх. В. Максимов), лікарня у м. Лубни, нині Полтав. обл. (1915, арх. Д. Дяченко) та ін. Третій, заг.-рос. напрям, який поширився і в підросійській Україні, дістав назву неоруського стилю. Його представники використали творчу спадщину сх. слов'ян періоду Київської держави, зокрема арх-ру Новгороду і Пскова 10–12 ст. Пам'ятки в Україні — Спаська церква в с. Наталівка, нині с-ще Володимирівка Краснокут. р-ну Харків. обл. (1908–12, арх. О. Щусев, скульптори С. Коньонков, О. Матвіїв), дівоче училище в м. Лубни, нині Полтав. обл. (1907, арх. О. Бекетов; нині школа) та Селян. банк у Полтаві (1907, арх. О. Кобелев; нині адм. установа). Для цих споруд характерне широке використання декор. пластики, розписів, мозаїки з мотивами давньослов'ян. міфології, фольклору, нар. орнаментів.

На рубежі 19–20 ст. поширився заг.-європ. стиль модерн, розвиток якого в укр. арх-рі мав два періоди: ранній (1890-і рр. — 1907) і пізній (1908 — початок 1920-х рр.). Укр. модерн характеризується творами, типовими для стилістики європ. модерну (використання рослин. та антропоморф. мотивів, емоц. насиченість композицій, індивід. неповторність образів). Нові прийоми і матеріали для декор. оформлення використовували й деякі архітектори старшого покоління (О. Бекетов, В. Городецький, Л. Влодек, Е. Брадтман, В. Садловський). На пізньому етапі модерн творчо й послідовно опанувало передусім нове покоління архітекторів — *О. Вербицький* і *Д. Дяченко* в Києві, *О. Гінзбург* і *О. Ржепишевський* у Харкові, *М. Ульянов* і *О. Захаревич* у Львові, *М. Ваксман* і *Г. Артинов* у Вінниці, *К. Жуков* і *П. Фетисов* у Катеринославі та ін. Модерн був

найпоширенішою течією в арх-рі багатоповерх. прибутк. будинків. Під час 1-ї світової війни стиль занепав, хоча творчі настанови модерну (протест проти нормативності і прийомів історизму 19 ст., органічність і свобода використання природ. форм, матеріалу, фактури, декору) позначилися на подальшому розвитку неокласицизму, раціоналізму та ін. стилів. Кращі споруди в стилі модерн — готель «Московський» в Одесі (1901, арх. Л. Влодек), будинок (з химерами) В. Городецького (1901–03) і цирк П. Крутикова (1899–1903, арх. Е. Брадтман) у Києві, вокзал у м. Ковель, нині Волин. обл. (1903, арх. О. Вербицький, не зберігся), банк (1907, арх. О. Бекетов; нині ляльк. театр), магазин (1912, арх. В. Покровський; нині істор. музей) та житл. будинки (арх. О. Гінзбург, В. Естрович) у Харкові. Зх.-укр. школа модерну розвинулась переважно під впливом архітекторів Відня. Для споруд цієї школи характерне тяжіння до нар. джерел: витонченість деталей, декор, метал. литво та ковані ґрати, різьблення на дереві, бетонні і з пиляного каменю й керамічні деталі — вироби місц. майстрів. Серед кращих споруд — залізнич. вокзал (1904) і філармонія (1907, обидва — арх. В. Садловський), прибутк. будинки на вул. Валовій (1900-і рр., арх. І. Левинський, М. Ульянов, О. Захаревич та ін.) у Львові, ощадна каса в Чернівцях (1901, нині адм. будинок), прибутк. будинки в Чернівцях і Станіславі (нині Івано-Франківськ; 1910-і рр.).

Паралельно з модерном на поч. 20 ст. певного розвитку в укр. арх-рі набув раціоналізм, що виходив із функціон. організації простору. Для нього характерні відсутність декор. прикрас формоутворення та використання новіт. матеріалів і конструкцій: залізобетон. маяк у Миколаєві (1904, інж. М. П'ятницький, арх. О. Баришников), театр-клуб у Катеринославі (1909–12, арх. О. Гінзбург; нині Палац залізничників, Дніпропетровськ), будинок адм. установи на вул. Хрещатик, № 6, у Києві (1911–13, арх. Д. Торов, Й. Зекцер), оптові склади в Харкові (1913, арх. О. Ржепишевський). Поширюється неокласицизм, який відтворює на новому рівні риси рос. класицизму кін. 18 — поч. 19 ст., зокрема його ансамблевість, елементи ордерної системи, симетричні композиції фасадів і планів, декор. елементи й мотиви. Серед кращих творів: комплекс споруд Всерос. пром. виставки (1913, арх. Ф. Вишинський, не збереглися), будинок Вищих жіні. курсів (1913, арх. О. Кобелев; нині адм. установа) у Києві; будинки в стилі неокласицизму споруджено в Катеринославі за проектами О. Красносельського, у Харкові — О. Бекетова, В. Естровича, А. Горохова та ін., в Одесі — Ф. Троуп'янського, Ф. Нестурха, Ф. Гонсіоровського та ін.

Велике значення в арх-рі кін. 19 — поч. 20 ст. мав синтез мистецтв. Численні громад. і культові споруди декорували скульптурою, розписами й мозаїкою: оперні театри в Одесі (1884–87, арх. Г. Гельмер і Ф. Фельнер, скульптори Ф. Наталі, Ф. Фрідль) та Львові (1897–1900, арх. З. Горголевський, скульптори П. Війтович, А.

Попель, М. Герасимович, художники Ю. Зубер, О. Августинович, С. Батовський-Качор, С. Рейхан, під керівництвом С. Дембицького), Троїцький собор у Почаєві (1914, арх. О. Щусєв). Фасади багатьох споруд (вокзалів, театрів, житл. будинків) прикрашали твори монум.-декор. скульптури. На майданах, вулицях, у парках міст встановлено монументи, які органічно вписалися в нові архіт. ансамблі: пам'ятник Б. Хмельницькому в Києві (1888, автор проекту М. Микешин, скульптори П. Веліонський, А. Обер, арх. В. Ніколаєв), О. Пушкіну в Одесі (1888, скульптор Ж. Полонська, арх. Х. Васильєв), І. Котляревському в Полтаві (1896–1903, скульптор Л. Позен), А. Міцкевичу у Львові (1905–06, скульптори М. Паращук, А. Попель). Співтворчість художників і архітекторів підвищила громад. значення архітектури і містобудування, їхню художню цінність, виразність утілення демократ. ідей, істор. тем, мотивів нар. мистецтва. Деякі художники брали безпосередню участь у проектуванні архіт. споруд (О. Сластюн, С. Васильківський, І. Труш та ін.), сприяли поширенню нац. традицій в арх-рі кін. 19 — поч. 20 ст.

Архітектура України 20 ст. Цей період можна поділити на п'ять осн. етапів, які різняться стиліст. напрямками, рівнем упровадження індустр. матеріалів і конструкцій, методів комплекс. будівництва.

Перший етап (1920–33). Містобудуванню цього періоду притаманне створення т. зв. соцміст — робітн. с-щ при гігантах індустрії: у Великому Запоріжжі (1930–32, арх. І. Малозьомов, В. Андреев, О. Касьянов та ін.) і Кривому Розі (1931, арх. В. Заболотний, Й. Каракіс); с-ще Харків. трактор. заводу (1929–31, арх. П. Альошин, П. Доліщинський, П. Шпара та ін.). У містобудівній практиці СРСР, зокрема в Україні, впроваджується рай. планування (Пд. берег Криму; Донбас, Дніпроп. пром. р-н), що спочатку передбачало планомірність у використанні територій, регулювання всіх видів будівництва, створення сприятл. умов для життя і праці населення. Виділяються 3 осн. стиліст. напрямки. Перший — творче використання архіт. форм укр. нар. зодчества і нац. муров. архітектури, зокрема укр. бароко. Так, при буд-ві с-ща Харків. паровозобуд. заводу (1923–24) упроваджено типові проекти 4-квартир. двоповерх. будинків (арх. В. Троценко). Їхнє художнє вирішення відображає найтипівіші риси традиц. укр. нар. житла (форма вікон, різьблення ґанків, характерні обриси даху, що нагадує стріху селян. хати). Зазнач. напрям виявився гол. чином у буд-ві громад. закладів: Миронів. селекційної станції (1922, арх. П. Альошин), робітн. клубу у Кременчуці (1925–26, арх. Ф. Мазуленко), комплексу Укр. с.-г. академії (1925–31, арх. Д. Дяченко), залізничного вокзалу в Києві (1927–33, арх. О. Вербицький, інж. К. Ратушинський). Другий напрямок — використання класич. архіт. форм. Зодчі цього напрямку (переважно майстри старшого покоління) вважали, що лише певний порядок і вироблена віками художня

обробка склад. частин споруди можуть бути прийняті рад. арх-рою. У формах неокласики в перші десятиріччя рад. влади споруджено поліклініку в Харкові (1925–27, арх. В. Естрович), Палац профілактики в Дніпропетровську (1924–27, арх. О. Красносельський), житл. будинок на вул. Сумській, № 116, у Харкові (1926–38, арх. М. Покорний, О. Лінецький). Третій — втілення концепцій конструктивізму, раціональності архіт. форм, упровадження нових буд. матеріалів (залізобетону, скла, металу), намагання комплексно вирішувати проблеми містобудування. Цього стиліст. напряму найпоспідовніше дотримувалися прихильники Товариства сучас. архітекторів (1925). 1928 в Харкові створ. Товариство сучас. архітекторів України з філіалами в Києві та Одесі, а також творчі об'єдн. «Жовтень», Всеукр. об'єдн. пролетар. архітекторів та ін. Проектувалися нові за соц. змістом типи споруд: будинки-комуні, житл. комплекси, «соцміста», робітн. клуби, фабрики-кухні. Конструктивісти нігілістично ставилися до архіт. спадщини, перебільшували значення конструктив. і функціонал. властивостей архітектури. У дусі конструктивізму зведено сотні споруд, які виділялися не лише пошуками нової організації побуту, життя та праці, а й оригінальністю і новизною об'ємно-простор. композиції. Найбільший вплив на розвиток архітектури 20-х рр. мав ансамбль пл. Дзержинського (від 1991 — пл. Свободи) і будинок Держпрому в Харкові (1925–29, арх. С. Серафимов, М. Фельгер, С. Кравець). Будинок Держпрому складається з трьох з'єднаних між собою переходами секторів, осі яких спрямовані до центру круглої частини площі, а в об'ємах — це сполучення різного розміру вертикально поставлених паралелепіпедів, що стрімко нарастають до центру. Серед інших конструктивістських споруд: Палац робітника в Харкові (1928–32, арх. О. Дмитрієв; нині Палац культури залізничників); лікарня (1930–31, арх. Л. Юровський) і комплекс Дніпрогесу (1927–32, арх. В. Веснін, М. Коллі, Г. Орлов, С. Андрієвський, інж. Г. Александров) у Запоріжжі; Палац культури «Харчовик» у Києві (1933, арх. М. Шехонін; нині культур. центр «Славутич»). До будинків-комун із «кабінами для снання», розрахованими на одну людину, належить будинок-комуна в 6-му с-щі Запоріжжя (1929, арх. В. Лавров), у «соцмісті» Кривого Рогу (1931, арх. В. Троценко), школи-інтернати, де діти «ізолювалися від буржуаз. впливу сім'ї при її відмиранні», в с-щі «Новий Харків» (1929–31, арх. П. Альошин, П. Доліщинський, П. Шпара) і на розі Моск. проспекту та вул. Крайньої в Харкові (1931, арх. Є. Гамзе). Пошуки нових форм об'ємно-простор. характеристики притаманні споруді інж.-буд. інституту в Дніпропетровську (1929–31, арх. Г. Швецько-Винецький) та гірничого інституту в Сталіно (1930–31, арх. Я. Шейнберг; нині Політех. університет, Донецьк). Коридорне розпланування тут поєднується з наявністю великих аудиторій, які стали осн. пластич. акцентами гол. фасадів, а звичні сходи замінено пандусами.

Другий етап (1933–41) пов'язаний із виконанням планів індустріалізації країни і колективізації с. господарства. 1933 створ. Спільку архітекторів України, а також великі проектні організації. Змінився стиліст. напрям розвитку архітектури, яка почала орієнтуватися тільки на творче опанування класич. архіт. спадщини. Створення Академії архітектури СРСР (1934) сприяло розвитку н.-д. роботи, піднесенню заг. культури рад. зодчества, однак для її діяльності характерний однобіч. підхід до розвитку архітектури з формуванням стилю т. зв. соціалістичного реалізму. Проблема майбутньої архітектури було присвячено 1-й Всеукр. з'їзд рад. архітекторів, який відбувся 1937 в Києві. Реконструкція і розвиток нових міст вимагали розробки ґрунтов. ген. планів. Тільки в 1934–38 Діпроміст розробив на наук. засадах понад 50 ген. планів. За ген. планом м. Сталіно (1934, арх. П. Головченко, А. Станіславський) було реконструйовано центр і гол. магістраль міста (вул. Артема), збільшено квартали, розширено транспортні магістралі. 1936 розроблено ген. план Харкова (арх. О. Касьянов та ін.), який визначив принципи реконструкції міста з урахуванням історично сформ. системи вулиць і площ — радіальна система плану за проектом перетворювалася на радіально-кільцеву, створ. перехресні магістралі, що забезпечувало зруч. зв'язок р-нів міста в обхід центру. Новий ген. план Києва (1936–38, арх. П. Хаустов та ін.) уперше передбачав розвиток міста на обох берегах Дніпра, формування нових пром. р-нів, центр. магістралей та урядового центру. Проте плани т. зв. «соціалістичної реконструкції» столиці та ін. міст України, продиктовані комуніст. ідеол. догматами, призвели до мас. нищення унікал. пам'яток архітектури, що вкрай спотворювало архіт. ансамблі міст.

З урахуванням проектів рай. планування створено пром. зони і вузли, де розміщували, зокрема, «гігантів» промисловості. Показові щодо цього друга черга Харків. трактор. заводу (1936–38, арх. І. Виноград, О. Гончарук, Д. Широкоград), Слов'ян. ізолятор. заводу (1938–40, арх. Л. Благоев, О. Лейбфрейд). На магістралях великих міст за індивід. проектами зводили житл. будинки, які формували міські центри: житл. будинки в Києві (вул. Б. Хмельницького, № 68, т. зв. «Роліт», 1930–31, арх. В. Кричевський, П. Костирко; вул. Пирогова, № 2/35, 1935, арх. Г. Шлаконева), у Дніпропетровську (вул. Леніна, № 9, 1936, арх. М. Клебанов), у Харкові (вул. 8-го з'їзду Рад, № 1, 1937, арх. П. Шпара). Разом з житл. будівництвом споруджувалися магазини, їдальні, школи і дошкіл. дит. заклади. Ці будівлі зводилися на основі використання лише тип. проектів. Найпоширенішим був тип. проект дит. ясел на 60 місць (арх. Т. Волкобой): 2-поверхова споруда мала компактний об'єм із чітким плануванням, в оздобленні фасаду використано елементи нар. архітектури. Ясла на 120 місць споруджували за тип. проектом арх. Г. Сластіона. Створено спеціалізовану проектну організацію «Шкіль-проект», яка протягом 1935–40 розробила понад 100

тип. проектів шкіл. Такі проекти сприяли підвищенню темпів будівництва шкіл. Розвиток звук. кіно зумовив будівництво кінотеатрів різної місткості. Досконале планування мав кінотеатр «Стахановець» у Кадіївці Донец. обл., нині м. Стаханов Луган. обл. (1936, арх. М. Нікарро-Карпенко). Виник тип багатозал. кінотеатру: «Жовтень» у Києві (1930–34, арх. В. Риков), ім. Т. Шевченка в Донецьку (1933–38, арх. Л. Теплицький) та ім. М. Щорса в Чернігові (1936–39, арх. П. Савич). Серед видовищ. споруд на чільному місці — театр опери та балету в Сталіно (1935–40, арх. Л. Котовський), збудов. за класич. схемою з послідов. розміщенням кас, вестибюля, фойє, залу для глядачів і приміщень для сценіч. групи. Гол. фасад театру формує п'ятипрогінна аркада, яка влітку використовується як фойє. До кращих музейних споруд належить комплекс літ.-мемор. музею Т. Шевченка в Каневі (1934–37, арх. В. Кричевський, П. Костирко), запроектований із використанням форм і прийомів укр. нар. зодчества. У курортних місцевостях зведено нові оздоровчі комплекси: санаторій металургів у Верхньодніпровську Дніпроп. обл. (1935–37, арх. О. Тацій, М. Іванченко, Б. Ведьорников), санаторій ЦК профспілки вугільників у Маріуполі Донец. обл. (1939, арх. О. Лук'янов), санаторій ВЦРПС в Одесі (1935–37, арх. М. Кац, М. Шліфер). Великі стадіони збудовано в Києві, Одесі, Харкові, Дніпропетровську, найбільший — на 50 тис. місць — Республіканський (нині *Олімпійський стадіон*) у Києві (1937–41, арх. М. Гречина та ін.). Важл. подією у житті України було спорудження в Києві будинків двох визнач. держ. закладів: Ради Народних Комісарів, нині КМ України (1935–37, арх. І. Фомін, П. Абросимов) і Верховної Ради УРСР, нині ВР України (1936–39, арх. В. Заболотний). Вони стоять майже поряд, проте в них утілено діаметрально протилежні творчі концепції зодчих. Класичні архіт. форми будинку РМ підкреслено монументалізовані, ВР — камерні, і це виявилось в майстерному його поєднанні з довкіллям, у трактуванні фасадів і особливо опорядженні інтер'єрів, де вміло використано мотиви нар. мистецтва.

Третій етап (1945–55) — період відбудови міст і сіл після 2-ї світової війни. Для архітектури цього періоду характерне використання форм і прийомів класики в поєднанні з елементами укр. бароко. Більшою мірою форми класики властиві будовам Одеси, Херсона, Дніпропетровська та Миколаєва, форми класики в поєднанні з бароковими — для Києва, Харкова, Полтави, Чернігова, Сум, Кіровограда. З метою поліпшення сан. стану міст 1944 спец. постановою уряду УРСР заборонено відновлювати в зонах житл. забудови зруйновані пром. підприємства і споруди. У містах, розташ. на берегах рік (Дніпропетровськ, Херсон, Запоріжжя, Кременчук), прибережні зони звільняли від дріб. підприємств і складів. Пром. споруди й комплекси відбудовували на основі досягнень тогочас. науки й техніки: металург. велетні Донецька, Запоріжжя,

Маріуполя, маш.-буд. заводи Харкова, Києва, Кр-аматорська. 1951 почалося будівництво Кахов. ГЕС (арх. Г. Орлов, Ю. Гумбург). Ген. план відбудови Севастополя (1945, арх. В. Артюхов, Ю. Траутман, інж. І. Жилко) передбачав значні реконструкт. заходи, спрямовані на ліквідацію скупченості в забудові та організацію зруч. транспорт. магістралей. До моря звернено архіт. ансамблі нових магістралей і площ міста, які будували з використанням традицій класич. архітектури (вул. Леніна, вул. Велика Морська, проспект Нахімова). При відбудові майже повністю зруйнованого Тернополя створ. нові квартали, міський центр із скверами, бульварами, пішохід. вулицями та мальовничим Комсомол. озером на р. Серет, притоці Дністра, (1945, арх. В. Новиков, Н. Панчук). Нові ген. плани створ. для Запоріжжя, Донецька, Дніпропетровська, Чернігова та ін. міст. Виникли й нові міста (Нова Каховка в Херсон. обл., 1951–54; арх. А. Моторін, В. Монтлевич, В. Дейнека). При шахтах і окремих підприємствах зводили робітн. с-ща (с-ще шахти ім. Абакумова Донец. обл., 1946–51; арх. Л. Дмитрієвська, Б. Жежерін, Г. Копоровський). З'явилися перші, сповнені суворої простоти й лаконізму, архіт.-скульптурні мемор. комплекси на честь воїнів, які загинули в боротьбі проти фашизму.

Характер. рисою в архіт. практиці післявоєн. десятиріччя було широке застосування ансамблевої забудови міст. Яскравим прикладом став відроджений Хрещатик у Києві. У 1944–46 проведено всесоюз. конкурс у 3 тури на його забудову. Роботи, відібрані під час конкурсу, лягли в основу проекту (1948–58, арх. О. Власов, А. Добровольський, В. Єлизаров, Б. Приймак, О. Заваров, О. Малиновський, інж. І. Скачков, В. Реп'ях). Композицію ансамблю побудовано на контраст. зіставленні суціл. фронту забудови з парного боку і споруд, розміщ. на рельєфі з розривами, які відкривають у несподів. ракурсах зелені схили пагорбів Печерська з непар. боку. На перших поверхах усіх споруд розміщено магазини. Сформовано архіт. ансамблі проспектів Леніна у Запоріжжі (1949–56, арх. Г. Вегман, А. Моторін) і Маркса у Дніпропетровську (1947–57, арх. Д. Жигачов, Д. Щербаков, О. Петров); нові центр. площі стали окрасою Херсона (1950–56, арх. Г. Трудлер) і Луцька (1951–58, арх. Г. Бородин, Р. Метельницький). Чільне місце в ансамблях нових площ належить адм. спорудам. Перехід до будівництва багатоповерх. житл. будинків на центр. магістралях Києва, Харкова, Одеси, Полтави, Сум, Кіровограда супроводився розробленням серій тип. секцій, упровадженням індустр. матеріалів і конструкцій. Створ. перші проекти великопанел. і велико-блок. житл. будинків. Один із перших експерим. великопанельних житл. будинків зведено 1951 в Києві на вул. Червоноармійській, № 16 (арх. В. Єлизаров, М. Єпіфанович, В. Конопацький); житл. будинки заводу ім. Ілліча з великих блоків споруджено в м. Жданов, нині Маріуполь (1954–56, арх. В. Троценко, Д. Яблонський,

інж. В. Цвик). У арх-рі закладів торгівлі і громад. харчування простежується тенденція до їх укрупнення й кооперування. З'явилися споруди, де в одному об'ємі розміщено універмаг, продовольчі і промтоварні магазини, кафе, ресторан (Будинок торгівлі в Кременчуці Полтав. обл., 1952–54, арх. В. Іваницький). На магістралях і площах великих і малих міст споруджено театри, клуби, кінотеатри. Нові театри зведено в Полтаві (1951–54), Рівному (1952–55, обидва — арх. О. Крилова, О. Малишенко), Тернополі (1953–55, арх. І. Михайленко, Д. Чорновол, В. Новиков), Севастополі (1953–55, арх. В. Пелевін). Кінотеатри з кількома залами будували за індивід. проектами: тризальний кінотеатр «Київ» у Києві (1952, арх. О. Тацій, В. Чуприна, інж. В. Захарченко), двозальні кінотеатри «Металург» у Ворошиловграді, нині Луганськ (1951, арх. І. Панченко, І. Домбровський) та «Україна» в Херсоні (1955, арх. Г. Трудлер). Більшість кінотеатрів, клубів і палаців культури зводили за тип. проектами. З'явилися нові типи громад. споруд — великі криті спорт. і кіноконцертні зали, авто- і аеровокзали, будинки техніки. Перший критий спорт. зал споруджено в Сталіно (1952–53, арх. Г. Навроцький, О. Терзян), перший кіноконцерт. зал — у Запоріжжі (1951–53, арх. Г. Вегман), перший Будинок техніки — у Ворошиловграді (1950–53, арх. В. Фадеїчев), майже водночас прийняли перших пасажирів аеровокзали в Сталіно, Львові, Харкові та Сімферополі, автовокзали в Рівному й Харкові. Під час війни було зруйновано майже всі залізничні вокзали. У повоєнне 10-річчя збудовано сотні станцій. Своєрідні об'ємно-планув. композиції мають вокзали в Дніпропетровську (1954, арх. О. Душкін) та Одесі (1952, арх. Л. Чуприна), на ст. Миронівка Київ. обл. (1953, арх. П. Красицький) і Ясинувата Донец. обл. (1952, арх. Є. Лимар, В. Сиром'ятников). Здійснювалося будівництво спортивних і лікувально-оздоровчих закладів: стадіон «Шахтар» у Сталіно (1949, арх. Г. Навроцький, С. Северін), грязелікарня у Трускавці Львів. обл. (1951, арх. П. Юрченко, М. Степанов), санаторій ім. 30-річчя Рад. України в Пущі-Водиці під Києвом (1951, арх. Є. Маринченко), санаторій «Україна» в Місхорі в Криму (1951–55, арх. Б. Єфімович). Поміт. явищем в арх-рі було створення комплексу Інституту травматології в Сталіно (1953–55, арх. М. Яковлев; нині Донец. інститут травматології та ортопедії). У плані споруда нагадує розігнуту в бік вул. Артема гігант. підкову, в пластич. обробці фасадів майстерно використано класичні архіт. форми.

Під час війни повністю зруйновано або пошкоджено 347 унікал. пам'яток вітчизн. зодчества. У повоєн. час розроблено наук. засади дослідж. і реставрації пам'яток архітектури та монумент. живопису за участю художника І. Грабаря, арх. О. Щусєва, П. Барановського, М. Холостенка та ін. У Чернігові реставровано П'ятницьку церкву (1944–52, арх. П. Барановський, М. Холостенко) і Борисогліб. собор (кін. 40 — поч. 50-х рр.,

арх. М. Холостенко); у Києві — комплекс Києво-Печерської лаври (арх. М. Холостенко, М. Говденко, О. Пламеницька, Л. Граужіс та ін.), будинок Київ. університету (1944–49, арх. М. Грицай під керівництвом П. Альошина), в Полтаві — ансамбль Круглої площі (1944–55, арх. М. Онищенко, А. Вайнгорт) та ін. У повоєнні роки проводилася й реконструкція сіл, напр., с. Демидів Вишгород. р-ну Київ. обл. (1948, арх. І. Шемседінов) та с. Диканька (нині смт) Полтав. обл. (1946, арх. В. Васильченко, Б. Монтаков).

Четвертий етап (1955–70) пов'язаний зі зміною стиліст. спрямованості архітектури, наук.-тех. прогресом, швидким збільшенням міськ. населення. Це змусило за короткий термін реорганізувати матеріал. базу будівництва, створ. нову систему підприємств завод. домобудування, потужну індустрію виробництва буд. матеріалів і конструкцій. Для мас. будівництва розроблено тип. проекти житл. і громад. споруд, більше уваги приділялося вирішенню технол., техніко-еко. та соц. проблем і менше — архіт. виразності й комфортності. Однак у намаганнях естетично осмислити індустр. матеріали й конструкції можна простежити тенденцію до створення засобами архітектури підкреслено полегшених мас великих скляних вітражів у поєднанні з невеликими глухими об'ємами. У зх. обл. України почалися пошуки регіон. архіт. мотивів, що ґрунтувалися на використанні форм і прийомів дерев. нар. зодчества. У 60-х рр. розроблено ген. плани для всіх обл. центрів і більшості райцентрів України. Гол. концепцією територ. розвитку міст було створення нових житл. р-нів на вільних ділянках при обмеженні реконструкт. робіт у центр. р-нах. Найповніше ці тенденції виявились у ген. планах Запоріжжя (1965, арх. О. Рапопорт, Є. Куц, Н. Шкоденко та ін.), Харкова (1967, арх. В. Антонов, М. Авраменко, С. Клевицький, П. Шпара та ін.), Дніпропетровська (1967, арх. О. Малишенко, В. Ступаченко, В. Маєвська, Ю. Полоскова та ін.). Цілкові нові принципи закладено в планув. й простор. організацію Києва у ген. плані 1967 (арх. Б. Приймак, Г. Слуцький, В. Гречина та ін.), за яким композиц. віссю міста ставала р. Дніпро. Буд-во нових житл. р-нів зосереджувалося переважно на намитих ґрунтах у заплавах рік. Перші житл. р-ни проектували на основі мікрорайонування, з чіткою системою підприємств громад.-торг. обслуговування. На зміну кварталам із периметрал. забудовою прийшли прийоми вільного планування; з'явилися 5–9-поверх. будинки: Першотравн. житл. масив (1956–59, арх. О. Заваров, Л. Ставицька-Брехунець, С. Шпільт), Русанівка (1961–74, арх. П. Кульчицький, В. Ладний; обидва — у Києві); Павлове Поле у Харкові (1957–61, арх. Л. Тюльпа, С. Соколовський, В. Васильєв, Л. Лоевська); Калинівський у Донецьку (1958–65, арх. А. Страшнов, О. Кузнецов).

Соц.-еко. обставини в добу «відлиги» сприяли появі нових типів громад. споруд — комбінатів побут. обслуговування, торг. центрів, універсамів. У

проектуванні громад. споруд, що зводилися за тип. проектами, простежується тенденція до збільшення їхньої місткості за рахунок кооперування. З'явилися споруди, арх-ру яких визначала та чи ін. конструктивна система: кіноконцерт. зал «Україна» у Харкові з сідлоподіб. вантовим покриттям (1963, арх. В. Васильєв, Ю. Плаксієв, В. Реусов, інж. Л. Фрідган); готель «Тарасова гора» в Каневі, запроект. на основі збірних грибоподіб. конструкцій (1961, арх. Н. Чмутіна, О. Гусєва, В. Штолько, А. Зубок, інж. А. Ігнатенко, Л. Дмитрієв), Палац спорту в Києві, в основі архітектури якого — збірний залізобетон. каркас і навісні панель-склопакети (1961, арх. М. Гречина, О. Заваров, інж. В. Реп'ях). Пошуками регіон. архіт. мотивів позначений комплекс пансіонату «Гуцульщина» в м. Яремча Івано-Фр. обл. (1965, арх. В. Лукомський, І. Боднарук, С. Валєвський, І. Гринів, В. Стасів), ресторан «Млин» у Києві (1968, арх. О. Малиновський, Л. Берлінська). Об'ємно-простор. композиція Палацу дітей і юнацтва в Києві вперше у вітчизн. практиці побудована на худож. осмисленні плинного простору і застосуванні розсув. перегородок, що забезпечило необхідну трансформацію приміщень (1965, арх. А. Милецький, Е. Більський, інж. О. Печонов, Л. Лінович).

Інтенсифікація автомоб., повітр. і мор. перевезень сприяла буд-ву, а відтак і розвитку архітектури транспорт. споруд, серед яких вирізняються міжнар. аеропорт у Борисполі (1965, арх. А. Добровольський, О. Малиновський, Д. Попенко, Ю. Євреїнов, інж. Л. Дмитрієв, М. Панич) та мор. вокзал в Одесі (1968, арх. В. Головін, В. Кремляков). 1960 став до ладу перший радіус Київ. метрополітену, архітектура станцій якого позначена впровадженням монум.-декор. мистецтва: «Хрещатик» — декор, керамічні панно (арх. А. Добровольський, М. Коломієць та ін., художники О. Грудзинська, Н. Федорова), «Університет» — скульптурне погруддя видат. діячів культури (арх. Г. Головка, М. Сирків, Є. Іванов, скульптори М. Декерменджі, В. Зноба, О. Ковальов, Е. Кунцевич та ін.). Органічно вписався в ансамбль стародав. Львова навч. корпус політех. інституту (1965, арх. Р. Липка, А. Рудницький). Знач. досягненням архітектури було спорудження в Києві Палацу культури «Україна» (1970, арх. Є. Маринченко, І. Вайнер, П. Жилицький; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1971). Арх-ру пром. споруд цього періоду представляють комплекси Кременчуц. ГЕС на Дніпрі, де вперше створ. станцію відкритого типу (1954–62, арх. А. Мошенський, О. Волчик, П. Мозговий, А. Маяк, Г. Соколов); Пн. гірничо-збагачув. комбінат у Кривому Розі (1962–70, арх. В. Каніщев, Н. Гершман, З. Комановський, Г. Черкаський).

Реконструкція сільс. насел. пунктів проводилася переважно на основі планувал. структури, що склалася історично, з формуванням нового громад.-торг. центру, спорудженням будинків садиб. типу (одноповерх. або з квартирами на двох рівнях), упорядкуванням територій

сіл: Ксаверівка Васильків. р-ну Київ. обл. (1959–60, арх. В. Кравченко, Е. Грингоф), Моринці Звенигород. р-ну Черкас. обл. (1963–64, арх. В. Орехов, Г. Панько, В. Мешкова, В. Черевко) та ін.

П'ятий етап (1970–90) пов'язаний із подальшим використанням у буд-ві індустр. матеріалів і конструкцій, комплекс. вирішенням не тільки тех. і технол., а й естет. питань розвитку вітчизн. архітектури. Особл. увага приділялася вдосконаленню тип. проектів житл. і мас. громад. споруд, які зводили індустр. методами. Від 1970 замість тип. будинків було запропоновано блок-секції, напівблок-секції, блок-елементи і почалось компонування житл. споруд різної конфігурації та створення каскадних композицій будинків вис. 9, 12, 16, 18, 22 поверхи. Водночас тотал. індустріалізація будівництва вичерпала свої можливості, спричинивши безликість більшості нових житл. р-нів, примітивність їх планування, високу вартість і низькі експлуатац. якості квартир та громад. споруд. Пошуки зосередилися на нац. та регіон. особливостях зодчества, що виявилось в арх-рі дошкіл. дит. споруд, шкіл, оздоров. закладів, установ торгівлі, ресторанів та ін.

На зміну гол. архіт. темі 60-х рр. — скляному вітражеві — у 70-х рр. прийшла тема пластич. глухої поверхні, яку вперше застосовано в арх-рі житл. будинків на вул. Героїв Сталінграда в Харкові (1972–75, арх. І. Креслер, П. Чечельницький, інж. П. Фастовець). Ускладнюється простор. композиція нових житл. р-нів, яка враховує особливості рельєфу, містобуд. традиції кожного конкрет. насел. пункту: житл. р-ни Сріблястий у Львові (1975–78, арх. З. Підлісний, Л. Нивіна, С. Землянікін; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1980), Перемога в Дніпропетровську (1968–85, арх. П. Нірінберґ, М. Розанов, О. Хавкін, Е. Ящунський; Державна премія СРСР, 1980). Разом із зодчими над створенням архіт. середовища нових житл. р-нів дедалі частіше працюють художники-монументалісти (житл. р-н Виноградар у Києві, 1974–84; арх. Е. Більський, художники О. Миловзоров, Л. Муравйова, Л. Шатух). Колористику оформлення житл. масиву Вигурівщина-Троєщина в Києві на основі використання прийомів суперграфіки розробили спільно з арх. В. Єжовим, В. Гопкалом, В. Гречиною, Г. Гуренковим, В. Коломійцем, художники В. Пасивенко і В. Прядка (1984–86). Разом з будівництвом нових житл. р-нів на вільних ділянках активніше ведеться реконструкція істор. р-нів міст: Майдану Незалежності (1977–83, арх. О. Комаровський, Г. Кульчицький, В. Шаранов, О. Зибін, інж. В. Коваль, Ю. Лотоцький), вул. Горького (1984–87, арх. І. Шпара, О. Носенко, І. Черняхівська, В. Розенберґ) у Києві; вул. Леніна — Чкалова і Серова — Мечникова у Дніпропетровську (1986, арх. П. Нірінберґ, А. Шковира, В. Гарсія, О. Замкова та ін.); істор. центру м. Дубно Рівнен. обл. (1983–87, арх. Е. Водзинський, В. Лихолат, В. Ширяєв); пл. Ринок у Дрогобичі Львів. обл. (1985, арх. Б. Кубай). Проведено реставрацію і реконструкцію ви-

значних пам'яток архітектури: Видубицького монастиря, 11–19 ст. (1967–81, арх. Р. Бикова), трапезної церкви Михайлівського Золотоверхого монастиря, 1713 (1976–81, арх. В. Шевченко), Золотих воріт, 1037 (1980–82, арх. Є. Лопушинська, М. Холостенко, історик С. Висоцький) у Києві; Покровського собору в Харкові, 1689 (1965–70, арх. Б. Петичинський, В. Корнєєва); Воскресенської церкви в Сумах, 1702 (1970–78, арх. М. Говденко); Верхнього замку в Луцьку, 13–15 ст. (1965–77, арх. М. Говденко, О. Годованюк); Кам'янець-Подільської фортеці, 13–18 ст. (1965–75, арх. Є. Пламеницька); замку в м. Острог Рівнен. обл., 14–17 ст. (1965–75, арх. О. Годованюк); Іллінської церкви в с. Суботів Чигирин. р-ну Черкас. обл. (1972–78, арх. С. Кілессо).

Розвиток туризму, інтенсифікація виробництва та активізація громад. діяльності вимагали будівництва готелів різного класу. Розміщені в центрах міст, вони відіграють значну роль у формуванні архіт. ансамблів, іноді й визначають їхні обриси: «Київ» у Києві (1968–73, арх. І. Іванов, В. Єлизаров, М. Кучеренко, Г. Дурново, Р. Гупало, інж. А. Ігнатенко, В. Кузяків, В. Слобода, І. Лебедич), «Градецький» у Чернігові (1983, арх. В. Штолько, А. Грачова, О. Кабацький, В. Ральченко; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1984) та інші. У житл. р-нах зводять кінотеатри, універсами, громад.-торг. центри, школи і дошкіл. дит. заклади. Крім збільшення місткості мас. громад. споруд, послідовно підвищується їхня комфортність. Зокрема у проектуванні кінотеатрів простежується послідовна орієнтація на створення багатозал. споруд із залами невеликої місткості, де передбачено блок-фойє з виставк. і чит. залами, ігротекою, кафе (кінотеатр «Бобровиця» в Чернігові, 1985, арх. В. Ральченко). У складі приміщень дит. ясел-садків з'являються зим. сади, басейни (ясла-сад на 320 місць абразив. заводу в Запоріжжі, 1982, арх. Е. Сачава, В. Шапошник). Зводяться навч.-виховні комплекси, зокрема в Дніпродзержинську Дніпроп. обл. (1976, арх. В. Єжов, Н. Зинов'єва, А. Сніцарев, Е. Синькевич).

Формуються нові типологічні риси громад. споруд — палаци одружень, будинки природи, де влаштовують виставки квітів, птахів, передбачено кімнати для роботи пасічників, кактусівників та ін. До таких споруд належить і магазин-оранжерея «Квіти України» в Києві (1980–85, арх. М. Левчук, Є. Гончаренко, Б. Лавров, інж. М. Панич). Дедалі більше уваги приділяється ландшафт. арх-рі: створено пейзаж. парк у Черкасах (1972–79; арх. В. Гнездилов, Г. Урсатій, інж. Е. Смирнова; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1979), проведено реконструкцію зоопарку в Києві (1966–72; арх. В. Михайлов, інж. Г. Гондцкевич, Г. Мурашов). Значною подією в культур. житті України стало будівництво театрів: оперного в Дніпропетровську, муз.-драматичного в Луганську, Житомирі, Луцьку, Хмельницькому, муз. комедії в Одесі, лялькового в Полтаві. Крім театрів,

створених за традиц. класич. планувал. схемою (театр драми і муз. комедії ім. М. Щепкіна в Сумах, 1980, арх. С. Сліпець, М. Лушпа, А. Чорнодід; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1981), зведено театр. споруди за оригін. асиметр. схемами: укр. муз.-драм. театр у Сімферополі (1977, арх. С. Афзаметдінова, В. Юдін; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1978), муз.-драм. театр ім. І. Франка в Івано-Франківську (1982, арх. С. Сліпець, Д. Сосновий; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1983). Шатрове покриття з моноліт. залізобетону, що нагадує обриси традиц. шапіто, надало оригін. вигляду циркові на 2000 місць у Дніпропетровську (1982, арх. П. Нірінберг, С. Зубарев).

В арх-рі лікув.-оздоров. закладів — мед. містечок, санатор. комплексів, будинків відпочинку, пансіонатів — враховано не тільки нові методи лікування, а й сучасні досягнення архітектури. Серед них — клініка нейрохірургії і невідклад. мед. допомоги в Харкові (1973, арх. Ф. Макаренко, Ф. Сегай), шпиталь для ветеранів Великої Вітчизн. війни в Києві (1982, арх. І. Касперт, А. Сенцова, О. Коновалов) та Інститут педіатрії, акушерства й гінекології ім. П. Буйка (арх. Д. Попенко, Л. Лось, інж. І. Пухова, Л. Ваймишева; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1982) у Києві, дит. обл. лікарня в Івано-Франківську (1986, арх. Л. Лукомська). Першою спорудою терас. типу, що органічно вписана в складний крим. рельєф, став піонер. табір «Чайка» в Алушті (1979, арх. Т. Беляєва, О. Линьков; Державна премія СРСР, 1979). Зведено кілька критих ринків, більшість з яких має вантове покриття: у Черкасах (1972, арх. Н. Чмутіна, А. Анищенко, інж. Л. Дмитрієв, Г. Гільман), «Житній» у Києві (1980, арх. О. Моніна, В. Штолько, інж. Б. Беднарський).

Майже в усіх обл. центрах зведено нові транспортні об'єкти — залізничні, авто- і аеровокзали, будують нові радіуси метрополітену в Києві, Харкові та Дніпропетровську. Оригін. архіт. трактування мають станції «Спортивна» в Харкові (1975, архіт. Ю. Плаксів, В. Співачук) та «Площа Толстого» в Києві (1981, арх. М. Левчук, В. Жежерін та ін.). В їхньому оформленні використано пластику, колір і світл. ефекти в поєднанні з анодованим металом, синтет. матеріалами. Значну роль у формуванні архіт. обличчя великих міст відіграють сучасні транспортні розв'язки та мостові переходи (Моск. мост. перехід у Києві, 1976, інж. Г. Фукс, арх. Д. Добровольський та ін.). Своєрідністю архіт. форм і планувал. організації вирізняються комплекс Інж. училища в Дніпропетровську (1982–85, арх. О. Чмона, О. Філіпов, С. Рогочий) і будівля архіт. факультету Київ. інж.-буд. інституту (1983, арх. Л. Філенко, В. Коробка, М. Гершензон, інж. Л. Линович).

Поміт. явищем у сучас. арх-рі стало створення музеїв і мемор. комплексів: Київ. філіал Центр. музею Леніна (1982, арх. В. Гопкало, В. Гречина, В. Коломієць, Л. Філенко; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1985; від 1992 — культурно-просвітн. центр «Укр. дім»),

мемор. комплекс «Укр. держ. музей історії Великої Вітчизн. війни 1941–45 рр.» у Києві (1977–81, арх. В. Єлизаров, скульптори В. Бородай, Ф. Соґоян та ін.; Ленін. премія, 1984), літ.-мемор. музеї М. Островського у м. Шепетівка Хмельн. обл. (1979, арх. М. Гусєв, В. Суслов, А. Ігнащенко, художники А. Гайдамака, І. Скорунський, Л. Коваленко), М. Гоголя в с. Гоголеве Шишац. р-ну Полтав. обл. (1980–84, арх. А. Вайнгорт, скульптор О. Ковальов), «Героям Аджимушка» — мемор. ансамбль у Керчі (1982, скульптори Є. Горбань, Б. Климушко, арх. С. Миргородський, А. Сенцова), монумент Вічної Слави в Луцьку (1977, скульптор М. Вронський, арх. В. Гнездилов), меморіал Вічної Слави в Черкасах (1977, скульптори Г. Кальченко, Е. Кунцевич, Б. Микитенко, арх. А. Ігнащенко, О. Ренькас), монумент воїнам на місці Букрин. плацдарму в с. Балико-Щучинка Київ. обл. (1986, скульптор В. Зноба, арх. С. Захаров, В. Корнєєв, Ю. Платонов).

Розвиток пром. архітектури на сучас. етапі позначений не тільки індустріалізацією будівництва, а й широким упровадженням передової пром. технології, здобутків НТП. Зокрема активізується архіт. організація індустр. середовища на основі створення великих пром. вузлів — стан «3600» на заводі «Азовсталь» (1970–73, арх. Б. Бочаров, М. Клебанов, О. Осинський), комплекс шахти «Південно-Донбасівська-3» у Донецьку (1982–86, арх. Е. Квартенко, В. Кириленко, інж. В. Авдєєв), завод-автомат бетон. сумішей у Києві (1983–85, арх. Г. Сафонов, С. Боборикін, інж. Б. Карпов), хлібозавод у Ялті (1970–73, арх. О. Кіналь-Островський, В. Мочоний). Великого значення набула комплексна перебудова зразково-показових сіл, що мала ілюструвати неіснуючий добробут колгоспників і передбачала створення нових поселень, у яких засобами архітектури формувалося сучасне середовище. У практиці сільс. будівництва понад 93 % становить садибна забудова. Прикладом останньої є с. Рудневе Путивльського р-ну Сум. обл. (1982–83, арх. В. Шахов), мішаної — с. Михайлівка в Кри-му (1970–75, арх. Г. Воробйов, Л. Тарасов, В. Михайловська та ін.), безсадибної — село, нині смт Калита Бровар. р-ну Київ. обл. (1970–73, арх. І. Дабаґян, Е. Коваленко, І. Коваленко, Г. Панько та ін.). Серед найбільш вдало реконструйов. зразково-показових сіл — Вузлове Радехів. р-ну Львів. обл. (1979–85, арх. А. Шуляр, І. Оксентюк, В. Марченко та ін.; Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, 1986), Матусів Шполян. р-ну Черкас. обл. (1980–84, арх. В. Кузнецов, С. Фурсенко, М. Собчук, Л. Кондрацький, О. Ренькас; Державна премія СРСР, 1989). У зв'язку з перебудовою і реконструкцією сільс. насел. пунктів виникла потреба зберегти кращі зразки нар. архітектури, тому в 60–80-х рр. створ. кілька музеїв просто неба у Києві, Львові, Ужгороді та Переяславі-Хмельницькому (Київ. обл.). Заг. риса нових ген. планів — до 2005–10 — обмеження росту великих, інтенсив. розвиток малих і серед. міст. Реконструкцію істор. центрів, при обмеженні територ.

розвитку, передбачають нові ген. плани Києва, Миколаєва, Херсона, Рівного, Сум, Полтави, Львова та ін. міст, більше уваги приділено їхньому плануванню, впорядкуванню й озелененню.

Архітектура незалежної України 1991-2001 характеризується зменшенням обсягів т. зв. безплатного житл. будівництва, новими формами його кредитування і участю широких верств насел. в архіт. процесі; звільненням архітектури від обов'язк. тип. стандарту, поверненням до пошуків худож. образу, появою оригін. стильових рішень, відродженням уваги до нац. культури й архіт. спадщини; розширенням палітри буд. і опоряджув. матеріалів та підвищенням їхньої якості. Завдяки цьому споруди стають різноманітнішими, зникає рад. гігантоманія і показуха. Об'єкти й комплекси європ. рівня перестають бути прерогативою столиці і великих міст, а зводяться в усіх регіонах. Разом з тим з'явився необмежений диктат інвестора і залежність професії архітектура від примх замовника в забудові міст. Зносяться і надбудовуються пам'ятки архітектури, ліквідуються зелені насадження громад. користування. Найзначнішою містобуд. роботою цього періоду стало проектування й будівництво нового міста — Славутич Київ. обл. на 20 тис. мешканців (1987-97, арх. Ф. Боровик, Ж. Косенко, І. Дубасов, Л. Вавакін, В. Гаприндашвілі, З. Калінка, Л. Хачатрян, інж. С. Білоцеркович; Державна премія України в галузі архітектури, 1997). У плануванні цього міста композиційно поєднано групи секційних будинків і садибну забудову, забезпечено високий рівень інфраструктури, здійснено спорудження житл. комплексу у Бехтерів. провулку в Києві (арх. Ю. Серьогін, Р. Геркен, Г. Главко, інж. М. Комісаров та ін.). Реконструйовано центри істор. міст — колиш. гетьман. столиць Чигирин Черкас. обл. (1991-95, арх. М. Дьомін, С. Кілессо, М. Андрущенко, Т. Бажанова; Державна премія України в галузі архітектури, 1997) та Глухова Сум. обл. (1992-98, арх. В. Биков, В. Вечерський, В. Грибан, Т. Каштанова; Державна премія України в галузі архітектури, 1998). Реконструйовано істор. центр Полтави (арх. В. Видимов, М. Карюк, А. Чернощоків, 2000). Здійснено комплексну реконструкцію пл. Л. Толстого в Києві зі спорудженням підзем. переходів, громад. споруд (80-90-і рр., арх. В. Жежерін, О. Матійко, інж. Я. Володимирський; Державна премія України в галузі архітектури, 1998). Масовим стало спорудження 1-3-поверх. будинків у приміських зонах великих міст — Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси. Визнання здобули приватні житл. будинки за проектами арх. О. Матвіїва в селах Рокитне (1990), Липники (1992), Бірки (1993), смт Брюховичі (1991), м. Винники (1992) Львів. обл. (Державна премія України в галузі архітектури, 1994). До нових типів громад. закладів належать: митниця в аеропорту «Бориспіль» (Київ, 1998, арх. М. Левчук, О. Клименко, А. Константинов); комплекс міжнар. автопропуск. пункту «Краковець-Корчава» Львів. бл. (1999,

арх. А. Балюк, І. Белякова, В. Івановський, Л. Кутна, О. Огоновський, І. Олійник; Державна премія України в галузі архітектури, 1999); вироб. комплекс Монет. двору і центр. сховища НБУ (1999, арх. Г. Сухобрус, В. Шубін, інж.-технологи Е. Градович, О. Пашкович, інж.-конструктори Р. Плєскач, В. Пупейко). Найпоширенішим типом громад. споруд стали банків. установи й ділові центри: «Україна» (1996, арх. С. Бабушкін); банків. центр «Брокбізнесбанк» (1998, арх. Г. Хорхот, І. Белінська, В. Журавель, І. Руднева, інж. А. Ратушний); Торг.-пром. палата (1999, арх. А. Донець, І. Креховецький, інж. М. Свистун) у Києві; будинок обл. дирекції «Укрсоцбанку» у Хмельницькому (1995-98, арх. В. Суслов, інж. А. Антонюк, В. Крилов), будинок дирекції банку «Україна» у Вінниці (1999, арх. Ю. Плясовиця, В. Горбатий, А. Жданов, Н. Кулагіна, В. Ланчевський). Лікув.-оздоровчі заклади представлені санаторіями «Карпати» в Трускавці Львів. обл. (1991-93, арх. О. Грищенко, О. Скоп, інж. В. Герасимов, А. Єрьомін) та «Червона Калина» в с. Жобрин Рівнен. обл. (1991-94, арх. А. Супрун, Є. Чайкіна, інж. І. Карась; Державна премія України в галузі архітектури, 1994), комплексом обл. лікарні в Чернігові (1997, арх. Н. Домашова, В. Павленко, В. Подгорняк), базою відпочинку в Яремчі Івано-Фр. обл. (1999, арх. Р. Божак, С. Валецький, І. Петришина, Ю. Фабрика, інж. В. Михайлов, Б. Михалков), комплекс якої збудовано з використанням форм прикарп. нар. зодчества. Поміт. явищем стало спорудження навч.-спорт. комплексу Харків. політех. університету з двома басейнами, спорт. залами, теніс. кортами, блоком мед. установ (1991-99, арх. В. Лівшиць, В. Семенов, В. Усик, інж. П. Бабаєв, А. Романовський, Е. Трошкін). Новітні методи лікування у поєднанні з сучасною архітектурою і винятковою зручністю планування притаманні двом комплексам поліклінік на 1000 відвідувачів у змїну в Харків. та Ватутін. р-нах Києва (2000, арх. Ю. Бараков, В. Скороход, інж. І. Даниленко, І. Марановський, М. Курапов). Комплекс виставк. центру НСХУ в істор. кварталах Львова з системою експозиц. залів, фондосховищ, закладів обслуговування майстерно вписано в навколишнє архіт. середовище (1997, арх. В. Каменщик, інж. В. Куликовський), з експозиц. метою використано реконструйовані палаци 17-19 ст. Найбільшою багатофункціональною громад. спорудою заг.-міського значення став Палац школярів і юнацтва в Харкові, зведений у новому Салтівському житл. р-ні, що межує з зоною відпочинку. Триповерхова споруда має складне розпланування з приміщеннями для гурткової роботи, залом для глядачів і спорт. блоком, що прилягає з тильного боку і включає спорт. зали, басейн для плавання і стрибків у воду (арх. Ю. Шкодовський, І. Жежера, В. Бобровський, інж. Л. Бузеркевич, М. Лелюк). До 10-річчя незалежності України здійснено масштабну реконструкцію Центрального залізн. вокзалу в Києві (споруджений у 30-і рр. 20 ст. за проектом арх. О. Вербицького), що

збільшило його пропускну спроможність. На території, що безпосередньо межує з вокзалом, зведено новий вокзальний комплекс «Південний», що має два підземних та чотири надземних поверхи (колектив арх. та інж. під керівництвом С. Юнакова), який через широкий надколійний перехід з'єднано з Центральним залізничним вокзалом, що отримав назву «Північний». Два вокзальні комплекси, розміщені на одній планувальній осі, утворюють найбільший у Європі вокзал. Комплекс обладнано системою швидкісних ліфтів та ескалаторів, сучасною системою інженерного устаткування (кондиціонери, опалення, вентиляція тощо). Архітектура нових споруд позначена сучасними формами — велика плита спирається на кремезні пілони і тоненькі декоративні вертикальні членування великих тонованих скляних вітражів. Ознакою доби серед будов житл. р-нів і центрів міст стали нові храми: Свято-Троїцький собор на Троєщині в Києві (1994, арх. В. Гречина), Спасо-Преображенський собор у м. Кузнецовськ Рівнен. обл. (1991–94, арх. Ю. Худяков), церква св. пророка Ісайї в м. Яготин Київ. обл. (1992–97, арх. Л. Скорик), св. Софії у Львові (1996, арх. Б. Черкес). Відроджено зруйнов. більшовиками в 30–40-х рр. 20 ст. комплекс Михайлівського Золотоверхого монастиря 12–17 ст. (1992–99, арх. Ю. Лосицький та ін.) та Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври 11–18 ст. (1998–2001, арх. О. Граужис та ін.), відбудовується Спасо-Преображенський собор в Одесі (2000–05, арх. А. Мартиненко, інж. А. Швець та ін.). До найдосконаліших можна віднести реставрацію церкви св. пророка Іоана Предтечі 8–19 ст. у м. Керч (1991, арх. Є. Лопушинська; Державна премія України в галузі архітектури, 1991); костелу св. пророка Іоана Хрестителя 13 ст. у Львові (1996, арх. І. Могітич, Л. Алінаускене, В. Швець); реставрацію і реконструкцію комплексу новіціату св. Миколи чину св. Василя Великого у с. Крехів Жовків. р-ну Львів. обл. (1991–96, арх. С. Цимбалюк, Б. Баран, С. Храпаль).

23 серпня 2001 відкрито Монумент Незалежності (скульптор А. Куш, арх. О. Комаровський, інж. І. Лебедич). Монумент являє собою коринфську колону, що стоїть на невеликій капличці. На колоні на шарі розміщено символічну постать юної України з калиновою гілкою в руках. Її рукави за обрисами нагадують крила. Символічна постать України заввишки в 9 метрів — найбільша в Європі фігура, виконана з ливарної бронзи (маса скульптури понад 20 т); металева колона з шаром, на якому стоїть постать, також найвища в Європі (52,3 м). У товщі колони знаходяться гвинтові сходи та маятниковий пристрій, що запобігає будь-яким коливанням колони, викликаним природними чи техногенними причинами. Монумент є унікальною інженерною спорудою сучасності. Споруджено також меморіал на честь Січових стрільців, які загинули в Карпатах (1999, арх. В. Каменщик), відкрито пам'ятники визнач. діячам держави: Б. Хмельницькому в с. Суботів

Чигирин. р-ну Черкас. обл. (1995, скульптор Е. Кунцевич, арх. С. Кілессо), Т. Шевченкові в Луцьку (1995, скульптор Е. Кунцевич, арх. О. Стукалов) та Чернігові (1996, скульптор В. Чепелик, арх. Г. Кислий), М. Грушевському в Києві (1998, скульптор В. Чепелик, арх. Г. Кислий), отаманові Чорномор. козацтва Антонові Головатому в Одесі (1999, скульптор О. Токарев, арх. В. Глазирін), а також пам'ятник героєві наших днів спортсменові С. Бубці в Донецьку (1999, скульптор М. Ясиненко, арх. В. Бучек). На площах і у скверах міст уперше з'явилися численні камерні пам'ятники літ. героям: відомому персонажеві анекдотів Абрамовичу в Одесі, героєві романів І. Ільфа і Є. Петрова Паніковському на вул. Прорізній у Києві, героям водевілю М. Старицького «За двома зайцями» Проні Прокопівні та Свириду Петровичу Голохвастову біля Андріївської церкви в Києві (1999, скульптори В. Щур, В. Свитко).

Рекомендована література

1. Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні. Л., 1910;
2. Шумицький М. Український архітектурний стиль. К., 1914;
3. Заболотный В. И. Тридцать лет советской архитектуры на Украине. К., 1948;
4. Зодчество Украины. К., 1954;
5. Памятники архитектуры Украины. К., 1954;
6. Нариси історії архітектури Української РСР. Кн. 1–21. К., 1957–62;
7. Сова П. П. Архітектурні пам'ятки Закарпаття. Уж., 1958;
8. Каргер М. К. Древний Киев. Т. 1–2. Москва; Ленинград, 1958–61;
9. Асеев Ю. С., Лебедев Г. А. Архитектура Крыма. К., 1961;
10. Асеев Ю. С., Ігнаткін І. О. Архітектура. К., 1962;
11. Головка Г. В., Ігнатов О. Н., Коломієць М. С. Архітектура України на новому етапі (1954–1964 рр.). К., 1964;
12. Історія українського мистецтва. Т. 1–6. К., 1966–70;
13. Цапенко М. П. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. Москва, 1967;
14. Логвин Г. Н. По Україні. К., 1968;
15. Овсійчук В. Архітектурна пам'ять Львова. Л., 1969;
16. Блакитний Є. Сучасні течії в архітектурі // Нотатки з мистецтва. 1970. № 10;
17. Кілессо С. К. Мистецтво будівничих. К., 1971;
18. Коломієць М. С. Проблеми формування сучасної архітектури Української РСР. К., 1973;
19. Головка Г. В., Кілессо С. К., Коломієць М. С., Хохол Ю. Ф. Сучасна архітектура Радянської України. К., 1974;

20. Таранушенко С. Д. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. К., 1976;
21. Макушенко П. Й. Народная деревянная архитектура Закарпатья (XVIII – начало XX века). Москва, 1976;
22. Німцов Д. Н. Традиція архітектури українських церков // Альм. Укр. Нар. Союзу на рік 1982. Нью-Йорк, 1981;
23. Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. Нью-Йорк, 1982 (англ. вид.); К., 1987 (укр. вид.); Килессо С. К. Архитектура Крыма. К., 1983;
24. Сополига М. Народне житло українців Східної Словаччини. Братислава; Пряшів, 1983;
25. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Иллюстрир. справоч.-каталог. Т. 1-4. К., 1983-86;
26. Архитектура Украины на современном этапе. К., 1984;
27. Тимофеенко В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. К., 1984;
28. Дахно В. П. и др. Архитектура Советской Украины. К., 1987;
29. Килессо С. К. Київ архітектурний. К., 1987;
30. Дерев'яні храми України. Укр. музей. Нью-Йорк, 1987;
31. Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. К., 1988;
32. Асеев Ю. С. Стили в архитектуре Украины. К., 1989;
33. Архітектура. Л., 1996;
34. Мистецтво України: Біогр. покажч. К., 1997;
35. Ежов В. И., Слепцов О. С., Гусева Е. В. Архитектурно-конструктивные системы гражданских зданий. (История, предпосылки развития, поиск, перспективы). К., 1998;
36. Стародубцева Л. В. Архітектура постмодернізму: Історія, теорія, практика. К., 1998;
37. Проблемы теории и истории архитектуры Украины: Сб. науч. тр. О., 1999;
38. Шліпченко С. Архітектурні принципи постмодерну. К., 2000.

С. К. Килессо

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Архітектура / С. К. Килессо // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44834>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).